

Друкар книжок небачених (скорочено)

Оксана Іваненко

Оксана Іваненко

Друкар книжок небачених

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Присвячується
Володимиру Татаринovu
Тобі присвячую оцю нехитру повість
Про друкаря небачених книжок.
Книжки – це наша праця, наша совість.
Цілющої води живий струмок.
Не знаю досі, де твоя могила,
Чи ти в боях, чи в катівнях поліг,
Та я робитиму, поки в руках є сила,
Усе, що ти в своїм житті не встиг...
1945-1964 рр.

Максим Грек

"Книги – це ріки, що напувають всесвіт". Так сказав старець, другий голос повторив це. Диякон не насмілювався постукати, коли це почув, і схвилювано відійшов у кінець сіней.

Ці слова пройняли диякона, бо він часто думав про книги. Особливо після смерті дружини, коли лишився з малим сином. Книги були скарбом небагатьох, бо створювалися місяці й роки: переписувалися, оздоблювалися орнаментом, заставками, кінцівками, опрацьовувалися в розкішну оправу. Придбати книгу могли багаті монастирі, церкви та заможні бояри.

Дверцята келії відчинилися. Вийшов цар Іван Васильович. Він пройшов на подвір'я, не звернувши уваги на диякона. Двері келії лишилися відчинені. Диякон Іван зайшов до старця і поцілував йому руку. Коло зап'ястка диякон побачив темні рубці. Він знав, відкіля ці рубці. Адже перед ним був славетний учений, відомий Максим Грек, що близько тридцяти років сидів ув'язнений, а з них двадцять два роки був у ланцюгах. Колись, за царя Івана III, Грека викликали з Афона виправляти та перекладати святі книги. Вчений не тільки виправляв, він почав викривати багаті монастирі, багатіїв, що жили із страшної праці селян. Ці викриття не подобалися владарям світу, тому Грека

обвинували в ересі, тобто в неправдивому тлумаченні християнської віри, і засудили. Ніколи більше він уже не побачив своєї батьківщини. Звільнили його сімдесятип'ятилітнім старцем.

Після страшного заслання Максима Грека привезли в Троїцю. Йому важко було рухатися, важко говорити, але думка так само горіла й пломеніла, і сам цар Іван приїздив розмовляти з ним і радитися.

Максим Грек сказав Іванові, що єдиний спосіб дати всім людям читати книги – це друкувати їх. Друкарський верстат винайшов Ян Гутенберг. Він вилив літери зі свинцю, склав у слова, намазував фарбою і притискував до паперу.

Старий хотів передати комусь всі свої знання. Грек помітив Івана Федорова. Диякон мав високе ясне чоло, світлі, допитливі й розумні очі, вправні великі руки, що любили ремесла тесляра і палітурника. Іванові охоче розповідав старець про своє життя. Розповідав про юність в Італії, де він вчився. У Венеції тоді жив філософ Альдус Мануціус, який задумав видати древні рукописи, і заснував друкарню. Альдус вигадав, як писати літери, щоб було їх зручно друкувати і читати. Грек показав Іванові, як писати ті літери. Максим просив Івана, якщо той має талант, хай вирощує його, плекає.

Замисленим повертався Іван від старця. Давній церковний звичай вимагав: після смерті жінки у служителя церкви – йти в ченці, або покинути служіння в церкві. Іван відчував жадобу до життя, праці, знань. Найдужче він любив працю коло книг. Але друкувати книжки! Не переписувати повільно, а відразу надрукувати їх сотні, тисячі. Іван ішов вуличками Москви, а у вухах лунали слова старця: "Коли маєш ти хист до чого, плекай його, вирощуй".

"Ганза"

З німецького міста Любека готувався відпливати корабель. Більше як сто двадцять чоловіків мало виїхати у далеку Московію. Їх розшукав по містах майстер саксонець Шлітт. Він назбирав лікарів, цирульників, теслярів, ливарів, архітекторів, каменярів, друкарів. Про це його попросив сам московський цар Іван.

Царя Івана IV прозвали Грозним. Він вів нещадну боротьбу з боярами і об'явив себе самодержавним царем всієї Русі. Його боялися і поважали сусідні країни. Цар дбав не тільки про завоювання, а й про книжки. У нього була величезна бібліотека. Багато книг було привезено з Візантії.

От і дав він саксонцю Шлітту немалі кошти і обіцяв щедро нагородити, коли той привезе майстрів різних справ. Шлітт назбирав майстрів. Але найстарший і найповажніший серед ганзейських купців зібрав нараду, де вирішили не допустити, щоб майстри їхали до Московії. Купцям вигідно було самим усе виробляти, а Московія хай купує.

Спілка німецьких купців "Ганза" не пустила німецьких майстрів до Москви, а Шлітта кинули на десять років у в'язницю.

Гість з Данії

До царя Івана приїхав посол від датського короля Християна III. Посол був у куцоному, до колін, зеленому каптані з пишним мереживним коміром, у довгих панчохах і

черевиках з пряжками. Бояри ж мали на собі довгі шуби, високі шапки. Біля царя були його найближчі друзі: радник окольничий Олексій Адашев, князь Курбський. Вони підтримують царя в боротьбі проти великих іменитих бояр.

Датський король прислав свого підданого Ганса Місенгейма з Біблією і двома іншими книгами, щоб цар розглянув книги і, якщо захоче, Ганс надрукує ці книги московитською мовою.

Цар давно мріяв друкувати книжки, про це говорив і з Максимом Греком. Цар Іван знав, що в Данії, як і в інших країнах Європи, після того, як Ян Гутенберг винайшов друкарський верстат, уже друкували, а не переписували книжки.

Але цар відмовляється. Він думає, що датський король хоче наслати сюди своїх людей, використати багатства Москви. Цар думав, що іноземцям не можна дозволити друкування церковних книжок, бо можуть повернути на свою віру.

"Печатний дім"

Цар говорить до митрополита Макарія, під керівництвом якого у Новгороді переписали дванадцять товстих томів, що треба самим друкувати книжки. Підтримали царя і окольничий Олексій Адашев, і дяк Висковатий, і Макарій, і Максим Грек.

Адашев і Висковатий у Москві виправляли і стежили за переписуванням усіх руських літописів. Це були люди найосвіченіші в Московській державі. Цар наказав розшукувати здібних до цієї справи. Йому повідомили, що Іван Федоров, колишній диякон Миколо-Гостунської церкви, цікавиться й займається друкуванням.

Іван Федоров отримав від царя наказ збудувати "Печатний дім". Син Івана – Івашко, ще ніколи не бачив батька таким діяльним.

Уже будують друкарню. Петро Мстиславець, прибулець з Білорусі, допомагає Івану Федорову. При "Печатному домі" будують і "Справну палату", де виправлятимуть книги, з яких друкуватимуть. Радилися щодо всього з Максимом Греком, з митрополитом Макарієм. Іван Федоров показує цареві перші спроби, верстати, шрифти, друкарське приладдя.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Свято книги

Навесні 1564 року Іван Федоров подав цареві першу книгу – "Апостол". Цар із задоволенням хвалить прекрасний чіткий шрифт, чорний і червоний, чудесні малюнки, заставки. Малюнки були різноманітні, їх було багато, кожен розділ починався розкішною заставкою. Жодна переписана книга на Русі ще не була так багато ілюстрована.

Цікава була післямова першої книги. Урочисто розповідалось у ній, що цар Іван продовжує справу імператорів грецьких, і за прикладом Греції, Італії та інших країн вводиться на Русі книгодрукування.

Федоров шкодує, що не дожили до цього моменту Максим Грек і Макарій. Петро Мстиславець та Федоров вирішують друкувати менші книги, щоб могла їх купити і

проста людина.

Єретики

Іван Федоров і його помічник Петро Мстиславець з таким же запалом і натхненням друкували інші книги, а над ними вже збиралася гроза. Ширилися плітки, злостиві чутки навколо друкарні. Верстат називали бісівським, обурювалися, що друкар – простий дякон, а не боярин. Не зраділи бояри і виходу першої книги. Вони говорили, що в книжках диявольська ересь. Петра та Івана називали єретиками.

На чолі церкви стояли люди, яким не потрібне було книгодрукування. Цар Іван переживав скрутні часи свого царювання. Йому зрадили найближчі друзі. Не підтримали в Лівонській війні не тільки старі бояри, а навіть Адашев, князь Курбський. Цар оточив себе новими людьми з дрібних бояр, майже весь час проводив в Олександрівській слободі. Скрізь йому тепер ввижалися зради, і почалися страшні страти, катування винних і невинних людей, заслання. Йому було не до друкарні.

З болем дивився Іван Федоров на свою працю. Через книги він хотів ширити освіту, науку серед людей, а його обвинувачують у ересі. Як блискуче почалася робота, яким вогнем запалило його душу! І невже це все покинути? Петро Мстиславець та Івашко боялися людей. Іван Федоров вирішив їхати з Москви.

Зібрали свої речі, але друкарський верстат лишили. Хай бережуть його учні, що навчилися у першодрукарів.

З клунками за плечима, з довгими палицями в руках, тримаючи за руку Івашка, пробиралися перші друкарі вузькими покрученими вуличками Москви. На їхньому возі лежало небагате майно та дорогоцінний скарб – матриці, шрифти, книги.

Борець і сіяч

Втікачі зустрілись з одним з найбагатших литовських панів, українцем, вельможним гетьманом Ходкевичем. Він був нестарий пан з чорними живими очима, високий, дебелий.

Іван Федоров розповів, хто вони, як за наказом царя Івана збудували друкарню, як надрукували першу книгу і як мусили втекти від темного народу, підбуреного боярами та попами.

Ходкевич зрадів, що вони прийшли у ці землі. Розповів, що тут колись друкував книги доктор Франціск Скорина, та давно уже помер, і ніхто не продовжує його справи. Гетьман покликав втікачів у свій маєток, у Заблудове.

У Заблудові, може, були найкращі часи Івана Федорова та його сина Івашка, що вже підріс і потрошку привчався до діла. Григорій Ходкевич нічого не жалів ані для друкарів, ані для друкарні. Це ж бо було в ті часи, коли польські пани хотіли загарбати собі всі українські землі, завести скрізь католицьку віру. Отже, православні книжки – це була велика зброя проти ополячення. І це добре зрозумів Іван Федоров. Йому допомагав Івашко.

Серед хлопчаків, товаришів сина, був Гринь, жвавий, меткий хлопчисько. Він не вилазив з Заблудовської друкарні, скрізь сунув свого носа. Потроху і його втягли в роботу. Іван Федоров покладав на нього великі надії.

Через вісім місяців, у березні 1569 року, вийшла з друку перша руська книга в Литві - "Учительне євангеліє". І знову доля ніби почала глузувати з першодрукаря. Покинув Івана Федорова помічник і друг Петро Мстиславець. Його переманили до себе багаті віденські купці Мамоничі. Та в Івана Федорова були вже учні й інші помічники, Ходкевич давав кошти. Це додавало сил Іванові Федоровичу Москвитину, як його тепер звали.

Через рік вийшла з заблудовської друкарні і друга книга. Але за цей рік трапилася велика подія в житті Литви, Польщі та України. Відбулася у 1569 році Люблінська унія - союз між Литвою та Польщею. Сейм постановив, що Україна, яка була під Литвою, тепер відходить до Польщі. Отож до Польщі відійшли Волинь, Поділля, Київщина. Поки не підписали цієї унії, Григорій Ходкевич боровся проти неї. Він знав, що панська Польща всіма силами запроваджуватиме свої закони та звичаї на українських землях. Та це загрожувало найбільше простому людові, а не великим панам, таким як Ходкевич. Він почав вагатися, не об'єднав незадоволених, не повстав проти Польщі. Унію підписали і ніби обрубали крила Ходкевичу.

Ходкевича не пізнавали його близькі. Він повернувся з Любліна прибитим, дряхлим, хворим дідом. Іван Федоров чекав нових розпоряджень. Але гетьман Ходкевич його не кликав. Федорович сам пішов до Ходкевича. А коли повернувся - заплакав.

Уранці батько говорив з Івашком і Грилем. Сказав, що пан дає йому хутір. Але не цього хотів Федоров, він думав про своє ремесло.

Невже Федоров міг кинути матриці, шрифти, верстат, книги? Він попрощався і разом зі своїми двома молодими помічниками поїхав у Львів.

У старовинному місті Львові

На пагорках, оточених високою міцною стіною від нападу ворогів, височів Львів, який збудував у XIII столітті князь Данило Галицький.

Перехрестилися подорожні, в'їхали в міські ворота. Довкола було багато людей, лунали українські, польські, єврейські, грецькі, вірменські, німецькі слова. Вулиці були рівні, зелені, а будинки кам'яні, чисті.

Іван Федоров знав, що Львів - велике і багате місто, де ведуть торгівлю купці з різних країн, де багато монастирів і церков, де живе сила ремісників. Знав він, що має місто пільги і привілеї від польських королів і за це королі мають від міста немало грошей. Городяни міста Львова обирали собі самі міського голову - "бургомістра".

На величезному львівському ринку було все: східні товари, вина, хутра, різна зброя, овочі, ласощі. Мандрівники побачили, як люди несли корогву, а поряд з нею, на довгій палиці, величезну дерев'яну пофарбовану хлібину. Це йшов цех пекарів. За пекарями йшли кравці з величезними ножицями, шевці з великим черевиком, гончарі, ковалі, теслярі, цирульники. Не було лиш друкарів. Та Федоров це виправив: у Львові оселився перший друкар.

У лютому 1574 року у Львові вийшла перша друкована книжка на Україні. Майстер перевершив своє перше видання, хоча "Апостол" львівський був подібний до московського. Були нові малюнки, інша післямова. Новий малюнок самого апостола

Луки. Цікавою і новою була в книзі сторінка, де з лівого боку красувався герб старовинного міста Львова з левом посередині, а з правого – герб самого друкаря: кутник – необхідний прилад для друку і вигин річки, адже "книги – це ріки, що напувають всесвіт". Про самого друкаря, про його поневіряння, про його незламну віру в своє покликання читачі дізнавалися з післямови.

Федоров написав, що друкарня почалася в Москві. Написав про те, як, прийшовши до Львова, ходив до багатих купців, ставав перед ними на коліна, проливав сльози, прохаючи допомогти заснувати друкарню. Але великі пани, попи не хотіли зрозуміти, яку зброю пропонує їм скромний друкар у боротьбі за незалежність батьківщини. А бідні люди, міщани міста Львова, православне "братство" відгукнулися на заклик Федорова. По копійці збирали вони кошти на друкарню.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

Найперший буквар

Його вже пізнали і шанували люди. Нові й нові задуми народжувалися у голові й серці Федорова

Одного разу вирішив виготувати книги для дітей, щоб змалку вчилися читати і щоб легко їм було в малих рученятах книжку тримати. Задумав надрукувати буквар. Львівське братство зраділо, коли почуло про новий задум.

Федорович сам сів за редагування граматики. Найперший на всій Русі на Україні буквар для дітей надрукував Федоров у Львові у 1574 році.

Хотів він й інші книжки друкувати, та коштів більше не було, борги росли. Саме тоді, коли вже й не знав, що робити, одержує Іван Федоров запрошення від князя Костянтина Острозького приїхати в його маєток Острог для заснування друкарні.

Хвиля знову підноситься вгору. Знову ясніє чоло невтомного друкаря, і з помічником своїм Гринем їде він до князя. Син Івашко уже дорослий, уже одружився і лишився працювати у Львові.

Острозька академія

Князь Костянтин Костянтинович Острозький, воєвода Київський, мав великі маєтки. Рід князів Острозьких був відомий з давніх-давен.

Костянтин Острозький не перейшов у католицтво, обставини зробили його родовий замок в Острозі центром культурної діяльності на Україні, а він сам стояв на чолі знаменитої Острозької Академії.

Радісно було побачити Федорову, що в Острозі зібралися найученіші люди України – Лукаріс, Смотрицькі – Герасим, батько, та син його Максим, Дем'ян Наливайко – брат Северина Наливайка. Князь влаштував в Острозі школу, з якої хотів зробити вищу на зразок Польської Академії. Ця Острозька Академія була першою спробою організувати вищу школу на Україні.

Перш за все князь бажав надрукувати Біблію церковнослов'янською мовою. Це була величезна і складна справа.

Спочатку князь Острозький запропонував Івану Федорову бути тобто управителем в Дерманському монастирі, що належав князеві. Майже рік пробув там Федоров, але ця робота була не для його вдачі та нахилів, і він дуже зрадив, коли князь Острозький наказав йому взяти участь у підготовчій роботі над Біблією. Іван Федоров знову побував у Львові, завітав до сина, який на той час уже мав свою палітурню.

З новим запалом узявся він до роботи в Острозі. Дарма, що посивіло волосся у друкаря, зате є досвід і глибокі знання. Друкування Біблії – це була знаменна подія в усьому слов'янському світі, це був величезний труд. Над Біблією працювали найвидатніші уми на Україні.

Федоров зробив новий верстат, вирізав новий шрифт, відливав літери. Біблія ще довгі роки була неперевершеним мистецьким твором завдяки своїм шрифтам, верстці, друкові, великій кількості заставок та різних художніх прикрас. Це все виконав Іван Федоров. І, крім герба князя Острозького, був надрукований і герб Івана Москвитіна.

"Чаю воскресіння з мертвих"

У майстерню львівського палітурника Івана Друкаревича (сина Федорова Івана) прийшов старий Федоров. Вибігли маленькі діти, вибігла моторна весела жінка Тетяна.

Чорнявий дядько Гринь, що приїхав з дідом, міцно поцілувався з Друкаревичем. Дід привіз свої книжки до сина, бо князеві Острозькому налагодив справу і більше не потрібний.

Тут Федоров узявся до роботи. Треба викупити свій верстат, свою друкарню, що заставив колись львівським купцям. Знову з упертістю й енергією, дивною в його роки, заходився Іван Федоров коло своєї друкарні. Адже його знали й шанували у Львові, в Україні і поза нею. Острозький наклав арешт на друкарське майно Івана Федорова: боявся, що буде конкурент його острозькій друкарні.

Та це не зупинило старого. З Гринем почав обладнувати все спочатку. Гринь – права рука Івана Федорова. Але якось, повернувшись додому після невдалих відвідувань купців, Іван Федоров побачив, що Гриня немає в друкарні. Зрадливо втік від свого вчителя.

Гірко і боляче стало старому. Але до останньої хвилини не кине Федоров кувати свою працю. І якось вернувся Гринь, просячи пробачення. Старий усміхнувся і міцно притис його до себе.

З новим піднесенням узялися вони за книжки. А тут саме і лихварі дали в позичку грошей. Знову почали працювати. Та роки, повні тривоги, поневірянь, горіння і невтомної праці, далися взнаки. Він захворів. Почув, що сил вже нема. Гринь, розгублений, нещасний, стояв коло нього. Лихварі, почувши про важку хворобу друкаря, як шуліки, налетіли і описали все його майно.

Перший друкар помирав у страшних злиднях. Гринь плакав, і син Іван, і маленькі онуки. А з сусідніх кімнат вже виносив майно першодрукаря один з лихварів.

5 грудня 1583 року помер першодрукар Іван Федоров. Його поховали у Львові. Син Іван і Гринь поклали плиту на могилі і вирізьбили на ній слова:

"Воскресіння із мертвих чекаю."

Друкар книг, перед тим небачених.
Іван Федорович, друкар Москвитін..."
А посередині його герб.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*